

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра полоністики

БІБЛІЙНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ МАРІЇ КОНОПНИЦЬКОЇ

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки 4 курсу бакалаврату
освітньої програми «Польська мова і
література, англійська та литовська мови»,
спеціальності –035.033 Філологія
Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська
Дзвенислави Павлівни ЛЕСЮК
Науковий керівник:
д.філол.н., проф. Радішевський Р.П.

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри полоністики

протокол № 11 від «26» травня 2026 року

завідувач кафедри Радішевський (підпис)

д.філол.н., проф. Ростислав РАДИШЕВСЬКИЙ

КИЇВ

2026

ЗМІСТ

Вступ 3

Розділ 1. Біографія і творчість Марії Конопницької

- 1.1. Релігійна атмосфера доби та родинне виховання як чинники формування біблійної чутливості
- 1.2. Конопницька між традиційним католицизмом і модернізмом: світоглядна позиція
- 1.3. Причини присутності біблійної мотивіки у поезії: авторська концепція

Розділ 2. Біблійна стилізація та романтичні впливи в поезії Марії Конопницької ..17

- 2.1. Світоглядні та естетичні джерела біблійної образності
- 2.2. Романтична традиція як основа художнього мислення
- 2.3. Поєднання народних і релігійних мотивів
- 2.4. Символіка образів у поезії

Розділ 3. Християнські мотиви у збірці «Італія» 3.1. Цикл «Мадонна»: іконографічні джерела та поетична рецепція

- 3.2. Образ Богородиці як символ людського страждання і материнства
- 3.3. Імпресіоністична поетика та колористика циклу
- 3.4. Пасійні мотиви та «ополонізація» євангельських образів у збірці

Розділ 4. Пророчий вимір біблійної мотивіки у творчості Конопницької

- 4.1. Образ поета-пророка та його біблійне обґрунтування
- 4.2. Проблематика диптиха *Z ksiąg prorockich*
- 4.3. Біблійні образи у циклах *Vivos voco – mortuos plango* та *Z mojej Biblii*
- 4.4. Чотири рівні біблійного впливу на поезію Конопницької

Висновки 47

Список використаних джерел 50

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота присвячена дослідженню біблійних мотивів у поезії видатної польської письменниці Марії Конопницької (1842–1910).

Актуальність роботи зумовлена тим, що релігійна складова творчості поетеси залишається поверхнево дослідженою в літературознавстві, попри її визначальну роль у формуванні художнього світу авторки та духовних цінностей польської літератури кінця XIX — початку XX століття.

Об'єктом дослідження є поезія Марії Конопницької, зокрема твори з виразною біблійною символікою. Предметом — способи використання біблійних образів, мотивів і стилістики та їхнє значення для розуміння поетичного світу авторки. Мета роботи — визначити роль біблійних мотивів у формуванні художнього світу поезії Конопницької. Дослідження здійснено із застосуванням порівняльного, текстуального та біографічного методів, а також історико-культурного підходу.

У результаті дослідження виявлено три ключові чинники присутності біблійної мотивіки в поезії Конопницької: релігійна атмосфера родинного дому, концепція пророчої поезії та цілеспрямованість на широку читацьку аудиторію. Встановлено, що біблійна традиція взаємодіє з романтичною спадщиною, зумовлюючи «ополонізацію» євангельських образів. Виявлено чотири рівні біблійного впливу на поетику авторки: світоглядний, жанровий, образний і мовний.

Ключові слова: Конопницька, біблійні мотиви, пророча поезія, романтизм, релігійна символіка.

ВСТУП

Марія Конопницька (1842–1910) — видатна польська поетеса, письменниця, перекладачка, активістка та громадська діячка, яка увійшла до літературного пантеону Польщі завдяки своїй багатогранній творчості. Народжена у період складних суспільно-політичних змін, Конопницька присвятила своє життя не лише мистецтву, а й боротьбі за національні та соціальні ідеали. Її творчість охоплює широкий спектр тем: від соціальних проблем і прав жінок до патріотичних і духовних пошуків. Зокрема, поетеса активно підтримувала польський національний рух, виступала за права селян і жінок, а також займалася перекладом і редакторською діяльністю.

Конопницька здобула популярність завдяки своїм поетичним творам, есеїстиці та дитячій літературі. Одним із її найвідоміших творів є збірка «Польські казки», яка залишається важливим надбанням польської літератури. У її творчості поєдналися гуманістичні ідеали, сильна соціальна спрямованість та емоційна глибина. Як зазначали сучасники, Конопницька стоїть поруч із найвидатнішими поетами завдяки витонченості стилю, багатству образів і блиску мови.

Особливе місце у творчості поетеси займає звернення до біблійних мотивів, які вона інтерпретувала крізь призму своєї епохи та особистих переконань. Її твори, сповнені християнської символіки, є не лише мистецьким вираженням релігійних ідей, а й відображенням глибоких моральних цінностей, таких як милосердя, справедливість, любов і віра. Зосередження уваги на біблійних мотивах у її поезії дозволяє краще зрозуміти як світогляд самої письменниці, так і вплив духовних традицій на польську літературу кінця XIX століття.

Конопницька — поетеса релігійних мотивів і авторка значної кількості віршів релігійного характеру — і досі чекає на відкриття та ретельне опрацювання. Цей надзвичайно важливий аспект її творчості залишається поверхнево дослідженим. Певною мірою в цьому винна сама поетеса, яка наполегливо працювала над тим, щоб її сприймали передусім як провідницю народу та пророчицю нації. Одновимірний образ, що утвердився за її життя і сприяв популярності, одночасно став своєрідним вироком для цієї поезії. Конопницька, як поетеса, писала багато, тож у потоці патріотичних і соціальних віршів нерідко губилися справжні твори позачасової цінності — перлини її лірики.

Обвинувачена в агресивному антицерковному настрої та безбожності й рішуче відкинута консервативною критикою, Конопницька є авторкою не лише віршів молитвенно-акламаційного характеру, а й таких, що є справжніми молитвами — своєрідний «молитовник», тексти до співаної меси та віршовані молитви під назвою «Псалтир дитини», призначені для кожного незалежно від віку. У цьому контексті «дитина» символізує Божу дитину і виражає відносини, що виникають в акті молитви між людиною та Богом. Тексти цих молитов, хоча й побудовані на відомих мотивах, вирізняються свіжістю і щирістю, а тому заслуговують на увагу дослідників.

Актуальність теми зумовлена необхідністю глибшого осмислення релігійної символіки у творчості Конопницької та її ролі у формуванні духовних і культурних цінностей доби. Вже поверхневий контакт із віршами поетеси різної тематики дозволяє помітити насиченість її поезії біблійними мотивами. Матерія, з якої Конопницька будує свій поетичний код, є водночас біблійним кодом і кодом романтичної поезії, причому звернення до Біблії часто відбувається крізь призму романтизму. У поколінні, народженому в 30–40-х і

після 50-х роках XIX століття, важко знайти поета, чия поетична мова була б так сильно натхненна словом Біблії.

Мета дослідження — аналіз біблійних мотивів у поезії Марії Конопницької, визначення їхнього значення для розуміння авторської ідеї та впливу на формування художнього світу її творів.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати ключові твори Марії Конопницької з огляду на біблійні мотиви та символіку.
2. Визначити роль біблійних образів у розкритті авторських ідей та моральних цінностей.
3. Дослідити, як використання біблійних мотивів вплинуло на формування поетичного стилю Конопницької.
4. Вивчити історичний та культурний контекст, у якому формувалася релігійна символіка в її творчості.
5. Виявити чотири рівні біблійного впливу на поезію Конопницької та простежити пророчий вимір її лірики.

Предмет дослідження — використання біблійних образів, мотивів і стилістики у творчості Марії Конопницької, їхнє значення для розуміння поетичного світу авторки та літературного контексту доби.

Об'єкт дослідження — поезія Марії Конопницької, зокрема твори, в яких виявляються біблійні мотиви та символіка.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань використовуються такі методи:

- **порівняльний аналіз**, який дозволяє виявити особливості інтерпретації біблійних мотивів у творчості Конопницької у порівнянні з іншими авторами її епохи;
- **текстуальний аналіз**, спрямований на вивчення художніх текстів для глибшого розуміння символіки та авторської стилістики;
- **біографічний метод**, який допомагає осмислити особисті релігійні та естетичні переконання Конопницької як чинник формування її поетики;
- **історико-культурний підхід**, що дає змогу простежити вплив суспільно-політичних і духовних змін на її творчість.

РОЗДІЛ 1. БІОГРАФІЯ І ТВОРЧІСТЬ М. КОНОПНИЦЬКОЇ

1.1. Релігійна атмосфера доби та родинне виховання як чинники формування біблійної чутливості

Конопницька — поетеса релігійних мотивів і авторка досить великої кількості віршів релігійного характеру — чекає на відкриття і ґрунтовне опрацювання. Цей дуже важливий аспект її творчості досі залишається поверхнево дослідженим. У цій ситуації певною мірою винна й сама поетеса, яка наполегливо і старанно працювала, щоб її насамперед бачили як провідницю народу і пророчицю нації. Одновимірний образ поетеси, що утвердився за її життя, сприяв її популярності, але водночас став певним вироком для цієї поезії.

Потрібно, долаючи томи її творів, відкидати голосні декламації та емоційний пафос «ідеологічних» віршів, щоб дістатися до творів, які є справжньою лірикою: зворушливим визнанням людської долі як драми існування, позначеної стражданням і смертю; щирою і палкою розмовою з Богом про людський біль, що охоплює всі відтінки — від бунту, скарги, приниження і гідності до покори й умиротворення.

Особливе місце серед чинників, що зумовили присутність біблійних мотивів у творчості Конопницької, посідає атмосфера родинного дому. Про неї нам відомо з різних джерел та висловлювань поетеси, особливо з біографічного листа до Антонія Водзінського. Значне світло на атмосферу сім'ї кидає і новела «Anusia», оскільки містить багато автобіографічних елементів — зокрема спогад про запальну релігійність і сильне драматичне переживання великодніх пісень та євангельських описів Страстей маленькою дівчинкою.

У листі до графа Антонія Водзінського Конопницька писала:

«Атмосфера нашого дитинства була зовсім іншою, ніж та, у якій зазвичай зростають діти. Мій батько, містик, надзвичайно релігійний, самотник, відданий праці та дітям. Він перекладав листи Паскаля, його «Думки», Псалми Давида та інші тексти, але своїх праць не друкував [...] Майже мізантроп, виховував нас зовсім без жіночого впливу, читаючи нам книгу «Наслідування Христа», яку, як і багато євангелій і біблійних притч, ми знали напам'ять ще в ранньому дитинстві. Поетів наших я відкрила теж через батька і наші вечірні читання та розмови з ним. Спершу Карпінського, потім Міцкевича, Словацького і Красінського [...] Читаючи поезію, мій батько часто був настільки зворушений, що плакав, і ми, бачачи його сльози, найчастіше теж плакали. Так я пам'ятаю своє перше знайомство з «Валенродом». Можливо, через спогади дитинства я досі не можу без трепету слухати голосне читання поезії. Наш сирітський дім був майже монастирем; у ньому не приймали гостей і не ходили з візитами, а прогулянки з батьком зазвичай вели нас на кладовище» [33, с. 13].

Уява і релігійна чутливість молоді Марії формувалися на Біблії: батько читав дітям Святе Письмо та інші релігійні книги, тому біблійні оповіді юна дівчина знала майже напам'ять. Тон і стиль біблійної мови глибоко впали в пам'ять дитини, щоб через роки повернутися і виявитися у творчості.

Ці роки сформували не лише релігійну чутливість, а й коло літературних уявлень поетеси. Твори Томаса Кемпійського («Наслідування Христа»), Шекспіра і Данте становили класичні орієнтири освіченої людини доби, що передувала позитивізму, і водночас формували духовно-інтелектуальний горизонт Конопницької. У листах вона зазначає, що найбільший вплив на її формування мали Данте, Вільям Шекспір і Адам Міцкевич, а «Біблію», «Божественну комедію» та «Пана Тадеуша» вона називала своїми постійними

супутниками в еміграції. Цей особистий, майже інтимний вимір читацького досвіду засвідчує, наскільки глибоко релігія, природа та літературна спадщина впливали на світогляд письменниці й формували її мистецький голос.

1.2. Конопницька між традиційним католицизмом і модернізмом: світоглядна позиція

Марія Конопницька займала позицію між традиційним католицизмом і лібералізмом. Це означало, що на практиці вона визнавала обґрунтовані прагнення Церкви захищати свою велич. У той час царський уряд прагнув повністю викоринити релігію з польської свідомості та підпорядкувати її русофільським впливам [31, с. 47–485]. У результаті це стало основою для радикального погляду письменниці на польські справи.

Конопницька висловлювала переконання, що тільки відкрите говоріння про проблеми може пом'якшити наслідки дій загарбників. Водночас вона не забувала про саму інституцію папства, до якої здебільшого ставилася критично, вбачаючи в ній нездатність ефективно діяти та спотворення нею релігії.

На протилежному полюсі опинився католицький модернізм, у багатьох аспектах споріднений із романтичним сприйняттям віри. Цей напрям можна визначити як «релігійний світогляд», який у тісному зв'язку із сучасним філософським феноменалізмом на основі агностицизму заперечує будь-який релігійний інтелектуалізм. Він прагне звести релігію до сліпих почуттів, а знання — до світоглядних явищ, які, згідно з законами необмеженої еволюції, повинні підпорядковувати собі всі індивідуальні та колективні релігійні явища й інституції [19, с. 65–66]. Характерною рисою модернізму є перенесення центру пізнання з розуму до серця, з раціонального мислення до почуття, та

надання цьому почуттю вирішальної ролі як у мистецтві та філософії, так і в теології та об'явленій релігії.

Конопницька свідомо сприйняла ідеї модернізму, хоча сам модернізм не вважав себе чіткою теологічно-філософською системою [32, с. 13–49]. Її не цікавили деталі цього напрямку, але вона використовувала його головні сенси, усвідомлюючи потребу нового погляду на релігійну реальність. Проте десь на цьому шляху вона зупинилася на почутті як провідному принципі пізнання, використовуючи романтичну парадигму.

Важливо, що Конопницька не зверталася до сучасних їй авторів, а послуговувалася працями попередньої епохи, не вдаючись до прямих запозичень. Усе це відбувалося за умов поділів Польщі, коли домінуючі сили нав'язували власну релігію: у Королівстві Польському це було православ'я, на пруських землях — протестантизм, в австрійських — католицизм. Звідси виникала актуальність гасла «кожен поляк — це католик», особливо поза межами Галичини. Це гасло об'єднувало представників духовенства і мирян, змушуючи їх стати на бік «єдино правильної» позиції.

Ставлення Конопницької до релігії виявляє певну непослідовність у розумінні католицизму. Це не традиційна віра у строгому догматичному сенсі, а радше індивідуально пережитий і переосмислений релігійний досвід. У листі вона зазначала:

«Моя думка не узгоджується з догмами християнства, які, втім, були догматами інших релігій, з певними відмінностями у формах, залежних від часу та раси, серед яких вони виникли. Але мої почуття глибоко релігійні. Християнське вчення я відділяю від культів, які з нього виникли, бо в жодному з них не бачу ідеальної чистоти цього вчення в повноті. Католицизм, мабуть, є найближчим

до цієї ідеальної суті, адже він приносить істотну розраду і силу мільйонам душ. Думаю також, що Польща може бути тільки католицькою. Бог промовляв до мене через природу як сила, як принцип буття. Природа завжди була для мене проявом Бога. Вірю також у безсмертя душі...» [33, с. 14].

Таке бачення засвідчує, що релігійність Конопницької не зводилася до ортодоксального сприйняття догматів. Радше йдеться про глибоко особистісне переживання віри, яке тяжіє до пошуку першооснов, до осмислення релігії як універсального духовного досвіду, що виходить за межі конфесійних систем. Подібна позиція наближає її до модерного типу релігійної свідомості, позначеного внутрішнім драматизмом і постійним прагненням до істини.

Пантеїстичні аспекти світогляду Конопницької зближують її з філософією Баруха Спінози. Для цього мислителя ключовим було питання про можливість Бога порушувати встановлений ним самим порядок світу. Подібна проблематика відлунує і в творчості Конопницької, яка осмислює парадокс досконалості створеного світу та водночас можливість божественного втручання в людську долю.

Взаємна подібність між романтичним спадком і християнською думкою дозволяла Конопницькій поєднувати ці елементи для формування бажаних моральних засад. Протягом усього творчого шляху письменниця залишалася вірною християнським цінностям — то як простому, народному сприйняттю Бога, то як глибокому інтелектуальному осмисленню Його сутності. Незалежно від підходу, Конопницька створювала образ католицизму з патріотичним змістом, прагнучи перетворити поляків на свідомих своїх прав і обов'язків громадян.

Варто також звернути увагу на дії Пія IX і Лева XIII у відносинах із царською владою, що безпосередньо позначилося на релігійному кліматі, в якому творила поетеса. Указ про віротерпимість від квітня 1905 року, що дозволяв іновірцям переходити до католицизму, спричинив масовий відтік вірян у Королівстві Польському і засвідчував епоху швидких змін релігійного клімату, яку довелося пережити Конопницькій.

1.3. Причини присутності біблійної мотивіки у поезії: авторська концепція

Можна виокремити три причини, які обумовлюють присутність біблійної мотивіки в поезії Конопницької.

Перша причина — релігійна атмосфера родинного дому, що формувала чутливість дитини, коло уяви та мову. Як було показано в попередньому підрозділі, батько читав дітям Святе Письмо й інші релігійні книги, тому біблійні оповіді юна дівчина знала майже напам'ять, а тон і стиль біблійної мови глибоко ввійшли в її пам'ять.

Друга причина — прийнята Конопницькою концепція поезії. Дозрівання її письменницької свідомості та еволюція таланту послідовно йшли до прийняття і продовження традиції романтичної та національної поезії пророчої. В нарисах, присвячених творчості романтичних поетів і своїх сучасників, авторка «Imagini» ставила поезію пророка найвище у ієрархії творчості. Зразком пророчої поезії були натхненні книги пророків (*Konopnicka pisała: «takimi są prorockie księgi Izraela»*). Тому, щоб творити поезію, близьку до пророчої, потрібно «брати» мову з Біблії — навчатися поетичної мови на основі Священного Письма.

Поет-пророк є пророком. Єдиним, хто в польській літературі особливо відзначений цією великою місією, за Конопницькою, є Міцкевич, про якого

вона говорить культовою мовою. Відкидаючи модель поезії інтелектуальної дисципліни та об'єктивізму як форму «знаної», але не «баченої» поезії, Конопницька приймає романтичну спадщину, обираючи і реалізуючи роль пророчиці у постромантичні часи.

Роздуми про поета і поезію є одними з найважливіших і часто повторюваних у її творах. За Конопницькою, поет — це посланець, що має бути для своїх сучасників ревелатором істин, які творять реальність, очищують і змінюють світ. Тому, розмірковуючи над цим питанням, вона звертається до біблійної тематики, називаючи поета сіячем, який сіє слово-зерно. І сіяч, і зерно у її творах зберігають біблійну конотацію, викликають пасійно-пасхальну символіку. Біблійні мотиви співутворюють рефлексивний рівень пророчого послання цієї поезії.

Третя причина — цілеспрямований адресат поезії Конопницької. Це була поезія з амбіцією найширшого впливу і сприйняття. У способах подання патріотичної тематики вона послуговувалась усталеною традицією застосування релігійної, зокрема біблійної, мотивіки для патріотичних тем. Цю традицію створили великі романтичні поети, а канонізували й популяризували поети меншого масштабу: Ленартович, Залеський, Усейський, Поль. Конопницька перейняла ці традиції, що позначилося в її поезії патріотичним ідеологізмом біблійної мотивіки. Патріотична тематика імплікувала присутність біблійних мотивів.

Свою «патріотичну програму» поетеса адресувала читачам із різним літературним рівнем. Для читача високої культури, знайомого з традиціями, вона зверталася через добре знаний поетичний код, насичений біблійною мовою і насичений ієрархічністю стилю. Для читача низової культури поетична мова, насичена біблійними елементами, мала «вчительське» і

незвичайне забарвлення — нагадувала «святую», релігійну промову, викликала довіру та емоційну близькість.

Таким чином, намір звернутися як до читача високої, так і низової культури обумовлював потребу вживати різноманітні способи наближення мови до біблійної. Подання проблематики долі спільноти і окремої особи відповідно піднесено і вагомо, щоб викликати бажану реакцію читача, вимагало формувати поетичний стиль за зразком мови Книги.

Письменниця часто включала у свої твори епіграфи, запозичені зі Старого або Нового Заповіту, що надає її творчості виразно конфесійного характеру. У творчості Конопницької поступово зростає насиченість біблійними мотивами — від 1880 року і аж до 1890-х, коли було створено найбільше творів із багатою біблійною символікою. Це десятиліття її найкращої, найзрілішої поезії.

Вплив Біблії на поезію Конопницької є багатограним. Для упорядкування можна виокремити чотири площини цього впливу: а) на рівні рефлексійної інтерпретації, що дає опосередкований через Біблію світогляд; б) на рівні узяття жанрових форм — апокаліпсису, псалму, молитви, пророцтва; в) на рівні образотворчих елементів: персонажів, ситуацій і біблійних подій, що слугують тропами для вираження актуальної реальності; г) на рівні стилістичних особливостей і мовних елементів, запозичених із Біблії, яким Конопницька надавала передусім ідентифікаційну та конотаційну, а не суто естетичну функцію. Детальний розгляд цих рівнів буде здійснено у четвертому розділі цієї роботи.

РОЗДІЛ 2. БІБЛІЙНА СТИЛІЗАЦІЯ ТА РОМАНТИЧНІ ВПЛИВИ В ПОЕЗІЇ МАРІЇ КОНОПНИЦЬКОЇ

2.1. Світоглядні та естетичні джерела біблійної образності у творчості Марії Конопницької

Для Конопницької релігія є чимось значно більшим, ніж просте відтворення Святого Письма. У її творчості йдеться не лише про сакральну сферу як таку,

а й про значно ширше коло питань, пов'язаних із народом, його духовним досвідом та історичною долею. Саме тому письменниця не могла оминати цієї проблематики. На її художній метод вплинула також здатність користуватися езоповою мовою — говорити про надзвичайно важливі для батьківщини речі непрямо, за допомогою натяків, алюзій і символічних образів. Конопницька впевнено володіла цим способом висловлювання, що дало їй змогу поєднати біблійну тематику з актуальними суспільними та національними сенсами.

Її творча концепція охоплює світоглядні засади авторки, звернення до Святого Письма, спосіб оповіді біблійної історії, а також здатність використовувати усталені схеми й водночас творчо їх переосмислювати. Безсумнівною перевагою такого підходу є домінування сакрального елемента в художньому висловлюванні, тоді як релігійний аспект виявляється або у формі епіграфа, або через конкретний мотив. Усе це свідчить про глибоке й усвідомлене опрацювання біблійної тематики.

Марія Конопницька засвоїла багато рис доби, що передувала її творчості. Це помітно в її творах, де бачення навколишньої дійсності перегукується з рисами, характерними для творчості Адама Міцкевича. Велику роль у формуванні її світогляду відіграло родинне середовище, докладно схарактеризоване в попередньому розділі.

Цей стан внутрішніх суперечностей супроводжується трагізмом, адже людина усвідомлює обмеженість власного пізнання. У «Imagina» це постає як екзистенційна драма:

«Даремно тікаю на висоти духу (...) Наді мною вибухає страшний сміх (...) Закрий мене, любове, хоч на мить (...) Дай мені хоча б краплю правди...»

Така рефлексія наближається до поняття *acedia* — духовної втоми, що веде до внутрішнього спустошення та відчаю.

Визначаючи у середземноморській традиції юдео-християнський і грецько-римський напрями, слід віднести Конопницьку до першого, бо, попри наявність античних ремінісценцій у її творчості, вони значно поступаються біблійним. Такі характерні у її зрілій творчості «лечицько»-аграрні мотиви — сівба, зерно, сходи, врожай, жнива — важко визначити як елевсійські: вони мають однозначно євангельське походження, і на це чітко вказує контекст.

Провідне місце серед біблійних впливів належить пророчим книгам — як великим пророкам (Єремії, Єзекіїлю), так і малим (Осії), далі — Книзі псалмів, Апокаліпсису і Євангеліям, останні — через часте вживання Конопницькою пасійної, пасхальної та марійної мотивіки. Обираючи натхнення з цих книг, Конопницька лишається в каноні, представленому романтичною поезією, тому дослідження впливу Біблії на її творчість відкриває суттєвий аспект зв'язку з романтичною традицією — не лише з великими романтичними авторами, але і з менш знайомими — Ленартовичем, Полем, Уєйським.

2.2. Романтична традиція як основа художнього мислення Марії Конопницької

Важливе місце у формуванні художнього мислення Марії Конопницької посідає романтична традиція. Її творчість постає не як механічне наслідування попередньої літературної епохи, а як свідоме й глибоке переосмислення вироблених романтизмом образів, мотивів і моделей героя. Звернення до спадщини Адама Міцкевича, Юліуша Словацького та Зигмунта Красінського дозволило письменниці не лише увійти в уже сформований культурний контекст, а й виробити власний спосіб художнього висловлювання. У цьому

сенсі романтизм стає для Конопницької не завершеним етапом літературного розвитку, а живою традицією, відкритою до нових інтерпретацій. Особливо виразно це виявляється у творах, де романтична стилістика поєднується з мотивами духовного конфлікту, жертвовності, пошуку істини та внутрішньої драми особистості.

У «Драматичних фрагментах» романтизм відіграє особливу роль. Конопницька використовує його як стилізаційний ресурс, проте не відтворює механічно. Вона звертається до постатей Міцкевича, Словацького й Красінського, але водночас переосмислює їх у межах власної поетики. Так, Галілей постає як романтичний герой:

«О, Господи! Я був дух вільний, крилатий (...) Я орел поранений (...) Я промінь, що згасає (...) Я зрадник вічної правди...»

Він є водночас носієм і жертвою романтичного міфу, оскільки усвідомлює його внутрішню суперечливість і нереалізованість. Подібним чином у творі «Vesalius» з'являється мотив мучеництва за ідею:

«Прощавай, життя — і ти, Божий світе!»

У підсумку кожна частина цього триптиха не створює принципово нового художнього проєкту, а радше реконфігурує вже наявні романтичні моделі. Те, що на перший погляд видається новим, постає як продовження й трансформація попередньої традиції, адаптованої до нових історичних і світоглядних умов.

Як зазначає Ян Гарасім, такий підхід робить Конопницьку надзвичайно своєрідною авторкою:

«Конопницька сприймає цю романтичну спадщину, але не наслідує своїх попередників в епігонській манері, а прагне створити власну інтерпретацію, також використовуючи біблійну стилізацію. Вона прагне творити поезію, подібну до бардівської, романтичної поезії. Звертається до натхненних книг Старого і Нового Заповітів, особливо до ізраїльських пророків. Вона хоче "взяти" мову і вчиться поетичного мовлення з Біблії. Вона також переймає літературні форми з Біблії, такі як апокаліпсис або псалом. У своїх творах вона створює біблійних персонажів, події та ситуації. Вона також наслідує біблійний стиль і захоплюється багатством мовних елементів, почерпнутих із Біблії» [27, с. 55].

Щодо релігійних переконань письменниці, вони виявляють певну непослідовність у розумінні католицизму. Це не традиційна віра в строгому догматичному сенсі, а радше індивідуально пережитий і переосмислений релігійний досвід. Конопницька не лише зважала на усталені догмати, а й прагнула віднайти універсальніший сенс релігії, поєднуючи містичне, філософське та естетичне начала. Її світогляд постає як складна багатогранна система, що одночасно спирається на християнську традицію та романтичне уявлення про Бога і природу. Свідоме поєднання різних світоглядних рівнів дало змогу Конопницькій створити власну, оригінальну поетичну структуру, що синтезує традицію і новаторство.

Дебютуючи наприкінці 1870-х років, Конопницька не повторювала шляху творців покоління Адама Асника, їхньої переорієнтації поглядів і відмови від месіанізму. Для неї це була традиція жива, але не безпосередня, що вимагала необхідних реакцій — тобто активного, а не пасивного засвоєння спадщини. Поетична творчість Конопницької засвідчує, що вона сприймала месіанізм не стільки як релігійно-світоглядну доктрину, скільки передусім як літературну

традицію, елемент конвенції, що складалася з визначеного комплексу художніх рішень — цілісного, але не замкненого репертуару.

2.3. Поєднання народних і релігійних мотивів у поезії Марії Конопницької

Не менш важливою рисою творчості Марії Конопницької, яка не надто часто підкреслюється в історико-літературних дослідженнях, є поєднання народних і релігійних мотивів. Йдеться не лише про їхню співприсутність у межах одного твору, а про глибоку взаємодію, яка формує цілісну художню систему. Саме ця взаємодія дозволяє розглядати поезію Конопницької як багаторівневу структуру смислів.

«Лише народ завдяки своїй первісній вірі та покорі може відкупити націю» — ця теза, сформульована Казімежем Бродзінським і така, що становить важливий складник романтичного світогляду, повертається у творчості Конопницької з великою силою експресії в різних художніх втіленнях. Романтично-месіанський мотив жертви і воскресіння реалізується в її ліриці в атмосфері євангельсько-францисканської убогості й простоти, у реаліях рідного сільського пейзажу. У такий спосіб відбувається «націоналізація» біблійного сюжету.

У Конопницької Мадонни, що оплакують смерть сина, ступають по польському перелогу серед тернів, глоду й тернини. Події, пов'язані зі стражданнями та воскресінням Христа, перенесені в польські реалії — зокрема у віршах «Na dzień Zmartwychwstania», «Resurrexit», «W Wielki Piątek», «Ergo eravi» — набувають національно-месіанського тлумачення. Таким чином, євангельська історія починає функціонувати як модель історичної долі народу.

Народ став справжнім відкриттям для Конопницької. Болеслав Лесьмян дуже влучно зауважив, що їх треба було полюбити — народ і цю землю: «пробитися крізь туман і сірість різноманітних упереджень, відкрити глибину й красу нових світів, помітити нові барви й нові образи, з винахідницьким запалом». Тому любов до народу і землі поєднується в душі поетеси з любов'ю до власного відкриття. Це не лише «фольклористична пристрасть», а спроба глибинного осмислення культурного універсуму.

Таке поєднання пояснюється програмною риторикою патріотизму: її організовує код, сформований через засвоєння традиційного способу мислення про польську державну рацію в умовах втрати суверенітету — код, що часто оперує скороченими формами та символічними атрибутами. Ці функціональні еквіваленти набувають додаткових значень не лише через занурення в національний контекст, а передусім через виразну кореспонденцію з архетипними складниками широко зрозумілої культурної традиції.

Особливо важливу роль у патріотично-програмній поезії Конопницької виконують мотиви, що вказують на милосердя і справедливість Божу: віра в обітницю сіяти зі сльозами, а жати в радості (Пс. 126:5), переконання, що зерно мусить померти, щоб повернутися до життя (1 Кор. 15:36). Польський месіанізм переніс поняття цієї необхідності на історію власного народу. Ця ідея стала складником авто- та екзотерапії, що дозволяла відреагувати поразку повстань. Покоління, народжене в неволі, було схильне до більш перспективного мислення — спрямованого радше в майбутнє, ніж у минуле.

Символіка зерна у Конопницької пов'язана з риторикою особливої місії польського люду. Саме народ постає носієм відродження завдяки своїм чеснотам — покорі, терпінню та вірі. Марію Конопницьку як виразницю

свідомості цієї генерації більше цікавили умови й обставини відродження нації, ніж причини її занепаду:

Bo dusza moja w swym wzlocie a pedzie W przyszlosc podana jest skrzydlami obu [...] A choc minionych rzeczy jest pamietna, Jutrzezne nosi i wschodowe pietno

У ранній період її творчості центр ваги зміщується з пророчих візій на формування установок і моделей поведінки сучасності, а в пізній фазі — на внутрішнє самовдосконалення: пошук у польській дійсності людей і місць, що зроблять можливим процес відродження.

Отже, Конопницька глибоко вбирає в себе багатство біблійної традиції й поєднує її з народною образністю, створюючи складну систему смислів. Біблійний шар дозволяє не лише осмислювати реальність, але й трансформувати її, надаючи їй символічного виміру та відкриваючи нові можливості для художнього висловлення.

2.4. Символіка образів у поезії Марії Конопницької

У пізнішій творчості Конопницька використовує розширений набір для контрастного протиставлення класичної та християнської традицій. Мотиви троянд і тернів виступають емблемами радісних і болісних сторін людського існування, стислими характеристиками політичного минулого і сучасності (колись — троянди, тепер — терни), показниками домінант світогляду чи життєвих позицій (сибаритизм — аскеза). Таким чином, символіка набуває багатофункціональності.

Мотив троянд часто входить і до семантичного поля, що походить із метафорики, характерної для романтизму в його популярному варіанті. Найбільш показовою формою цього мотиву є його розгорнуте трактування в

пісенних різновидах поезії, наприклад у Мечислава Романовського, що підтверджує спадковість образної системи.

Дуб виступає однозначно в «сильній» позиції: саджати дуби — означає виконувати важливу дію, закладати тривкі підвалини. Образ дуба підсилює ідею тривалості та стійкості. Поєднання троянд і дуба вказує на переплетення образних мотивів, що складаються в ланцюг асоціацій, який увійшов до масової свідомості завдяки його популяризації представниками національного романтизму. Особливо відчутним є образ дерева (найчастіше дуба), що скидає листя — Вінцентій Поль писав:

*Leci liście z drzewa, Co wyrosło wolne; Znad mogiły śpiewa Jakieś ptasze polne:
Nie było — nie było, Polsko, dobra tobie! Wszystko się prześniło A twe dzieci w grobie.*

Атмосфера осені, смутку, згасання природи визначає емоційний тон цього уривка. Дерево, досі «вільне», зазнає каліцтва, ніби поневолюється смертю. Той самий осінній пейзаж окреслено в першій частині «Ostatnich piosnek» Конопницької, де йдеться про «затоптану корону дерев» і «зчорнілу, зневажену» масу опалого листя. Образ зів'ялого, сухого листя, гнаного вітром, у поезії позитивізму часто слугує метафорою почуття безнадії та розгубленості, характерного для покоління після Січневого повстання.

У Марії Конопницької цей мотив з'являється вже у вірші «Odpowiedź» з першої серії «Poezji», а також у «Fragmencie II» з третього тому. У «Fragmencie XVI» постає образ трагічного дуба, «обдертого з життя — по листку, по одній гілці» — символу мучеництва й вмирання народу. Таким чином, природний образ трансформується в історичний символ.

У вірші «Dziś w posy» вводяться паралельні мотиви: змученої Польщі та її воскресіння разом із Христом, а також відродження природи навесні. Образ дуба, що помирає і «воскресає», повертаючи собі колишню зеленість, є ланкою подвійного доказу необхідності національного відродження. У пророцтві ангела обидві професії мають рівнозначну цінність:

*«A kiedy trzecie zabłyśnie zaranie, Z Chrystusem będzie twoje zmartwychwstanie!»
[.....] Liść z dębu leci, za wiatrem się wije, A zaś się nowym majem dąb okryje!»*

Цей паралелізм підкреслює ідею неминучості відродження.

Актуалізуюча стилізація з патріотичним підтекстом з'являється у Конопницької не лише в опрацюванні новозавітних мотивів — передусім страждань і воскресіння Христа, — але також старозавітних, як наприклад у вірші «Modlitwa Ezdraszowa» чи в «In exitu Israel». Розподіл тексту на голоси дозволив виокремити постать пророка Набла, чий монолог у зіставленні з партіями Хору та Голосу вводить акценти актуалізуючої стилізації з пророчо-патріотичним звучанням.

Домінуючий у поетичній творчості Марії Конопницької пророчий мотив складається не лише з тем Страстей і Воскресіння. Його доповнює цілий комплекс алюзій біблійного походження, пов'язаних з уявленнями про Бога-сіяча, «земні й Божі засіви», а також про роль людини в них. Конопницька переймає тут характерну для біблійної поезики точну відповідність між буквальним і переносним значенням терміна «сіяти», а також похідні від нього поняття «сіяти в душі» (Гал. 6:8), доброго зерна, що приносить стократний плід (Мт. 13:8).

Романтична традиція у творчості Марії Конопницької виконує не лише функцію культурного тла, а стає одним із ключових чинників формування її

художнього мислення. Переосмислюючи романтичні моделі, письменниця адаптує їх до власних естетичних і світоглядних потреб, що дозволяє їй виробити індивідуальний стиль. Саме така творча трансформація романтизму створює підґрунтя для подальшого розвитку біблійної стилізації в її поезії та переходу до складнішого синтезу релігійних, національних і художніх смислів.

РОЗДІЛ 3. ХРИСТІЯНСЬКІ МОТИВИ У ЗБІРЦІ «ІТАЛІЯ»

3.1. Цикл «Мадонна»: іконографічні джерела та поетична рецепція

У 1901 році Марія Конопницька видала збірку поезій під назвою «Італія», натхненну подорожжю до Італії [26, с. 17]. Збірка складається з кількох частин, яким передуює передмова, і однією з них є цикл «Мадонна», що містить десять поетичних творів-екфразисів. Вірші названі іменами італійських художників: Чімабуе, Джотто, Віваріні, Корреджо, Рафаель, Луїні, Боттічеллі. Виняток становить лірика про створення скульптури невідомого майстра (*Ignotus*), що знаходиться в крипті середньовічного абатства Святого Віктора в Марселі.

Обговорюючи тему одного з найпоширеніших християнських мотивів, що зустрічається в літературі та мистецтві, варто згадати його генеалогію. Мадонна («Богородиця»), або Марія з немовлям, є основним і позачасовим мотивом марійної іконографії, що з'являється у всіх галузях образотворчого мистецтва. Зразком для зображень Богородиці є, згідно з візантійською традицією, ікони євангеліста, лікаря і живописця Луки [5, с. 426], який, за переказами, тричі за життя зображував Марію. Ці образи становлять основні, канонічні іконографічні типи: Елеуса («Милосердна» або «Співчутлива»), Одигітрія («Провідниця в дорозі») і фігура Оранти, що молиться з піднятими руками [26, с. 92–95].

Ключем до розуміння поетичної рецепції творів мистецтва, на які поетеса посилається в циклі «Мадонна», можуть бути слова гімну *Magnificat*, що його цитує святий Лука. Євангеліст Лука є першим «художником», творцем словесно-іконічного — біблійно-пластичного — портрету Марії. Таким чином, текст *Magnificat*, що міститься в Євангелії, і візантійська ікона Мадонни (Елеуса) складають два архітексти, на які посилаються творці поеми і картини.

Варто зазначити, що образ Марії модифікується не лише через динамічну репрезентацію. Змінюються також кольори її одягу. Часто сукня червона, а плащ темно-синій (як у канонічних зображеннях Христа), але буває й так, що сукня залишається темно-синьою, а плащ — білим. Якщо зміна у поєднанні червоного і синього була виправдана трансформацією богословських поглядів, то подальші кольорові варіації були радше модифікацією художнього мотиву. З часом візантійське золоте тло було замінено італійськими художниками епохи Відродження на середземноморський пейзаж. Зображення Мадонни збагатилися набором квіткових атрибутів: квітка лілії символізує чистоту і непорочне зачаття, фіалка — смиренність Матері Божої, куш або квітка

троянди символізує Божу благодать і любов і є відсиланням до молитовної вервиці [16, с. 61].

3.2. Образ Богородиці як символ людського страждання і материнства

Поетеса не описує твір мистецтва і не акцентує увагу на жодному з елементів живописної композиції. Картина надихає її на створення рефлексивної пісні, в якій виражаються почуття жінки, що страждає. Відсилання в назві до живописного образу Мадонни Боттічеллі вказує на першоджерело інспірації — фрагмент гімну з Євангелія від Луки. Боттічеллі натякає на біблійне послання через розгорнуту книгу, в якій Марія записує зміст «Магніфікату».

Поетеса починає твір з апострофа — «*A więc uwielbij, duszo moja, Pana...*» (Так прославляй, душе моя, Господа) — і розширює його до шести строф, в яких йдеться про становище вагітної Марії. Аналізуючи твір, насамперед слід звернути увагу на семантичне переосмислення біблійного та іконописного образу Марії. На думку авторки, Мадонна — це вбита горем мати, жінка, для якої майбутні страждання сина стають причиною її трагічної долі. Зосередження уваги на образі Марії як синонімі кожної матері [29, с. 66] стає однією з головних цілей Конопницької.

Марія підкорена волі старозавітного Бога і просить благодаті любові і віри в сенс страждання: «*Прославляй, душе моя, Господа*» [13, с. 5]. Вона намагається відповісти на питання, чому звістка про свій біль і скорботу має бути причиною прославлення Бога. Марія співчуває Синові, вона переповнена Його болем і, як і Він, самотня в очікуванні Оливного саду і Голгофи.

На передньому плані Конопницька показує болісне материнство Марії — біль, який людині важко зрозуміти. Марія відчуває, що страждання, вписані в Божий

план, повинні спонукати її до прославлення Господа. Наскільки це важко, вона виражає словами:

ku swej chwale i ku swej cześci Z każdej łodygi miecz wywiódł boleści (На славу Його і на честь Його / З кожного стебла меч приніс скорботи!)

Страсті Сина — це страсті матері. В останньому куплеті слова Мадонни звучать як зітхання: «*O magnificat!... Wielb, duszo ma, Pana!...*» У цій молитві, сповненій не лише смутку, але й упевненості, Марія представляє себе жінкою, матір'ю і служницею Господа [21, с. 138].

Образ Мадонни в творчості Боттічеллі — це образ матері, годувальниці страждань, стиль якої — вічний біль. Цей портрет здається найбільш віддаленим від багатолюдних, золотих і світлих зображень Богородиці пензля Чімабуего, Дучча чи Джотто. Поетеса наближає болісний портрет Марії до образу простої жінки. Важливою є також стилізація твору, яка підкреслює його зв'язок із народною пісенною традицією і містить елементи плачу.

Смуток супроводжує і «Сікстинську мадонну» Рафаеля Санті, визнану, згідно з новою іконографією, Заступницею [10, с. 105]. У стилістиці частково діалогізованої пісні «Рафаель» Конопницької Сікстинська Мадонна тиха, замислена. Разом зі своїм Немовлям вона поспішно спускається з небес, щоб принести допомогу нещасним мешканцям темної, самотньої землі. Конопницька зображує Мадонну — Заступницю і Помічницю християн — як скромну сільську жінку. Як і на картині Рафаеля, Марія має босі ноги, але замість хвилястої червоної сукні та синього плаща вона вбрана у вибілені лляні шати [24, с. 205].

У схожий спосіб Конопницька зображує образ Мадонни у своїй роботі «Джотто». Монументальна Мадонна, що стоїть на троні, — тиха, лагідна

жінка, одягнена в ляне вбрання. Для поетеси найважливішим є її портрет, замислене обличчя, з якого легко читаються муки душі:

Ciemna w twarzy od zmierzchów tej ziemi, Zadumana myślami smętnemi, Gdzieś w dalekiej, nadprzestrzennej ciszy, Szumy oliw ogrójcowych słyszy.

Дивовижним у контексті мистецьких концепцій є введення Конопницькою в іншому творі, натхненному картиною Рафаеля «Мадонна дель карделліно» [17, с. 57], зображення маленького Ісуса від першої особи. Повідомлення про Його мученицьку смерть на хресті, увінчання терновим вінком заради спасіння світу є шокуючою, майже натуралістичною візуалізацією подій, які на картині Рафаеля символізує непримітне цуцня собаки [21, с. 67]:

Więc idąc z synem w zachodu czas, W oblaski mżące, Na polnym glazie przysiadła raz, Na kwietnej łące. A iżby bliższy synaczek był Tej świętej ziemi, Z kolan go puszcza w podolny pył Stopki bosemi.

Фундаментальна для образів Мадонни дихотомія смутку і радості материнства виражена в роботі «Корреджо», написаній у техніці дистиху [32, с. 59]. Конопницька скористалася семантичною опозицією, введеною на рівні дистиху, і створила пронизливу пісню про життя і смерть:

Dwaj anieli tobie grają cudne pieśni, Ten jeden radośnie, ten drugi boleśnie. [...] Ta jedna – o krzywdzie, ta druga – o sile, Ta śpiewa o życiu, a ta – o mogile...

3.3. Імпресіоністична поетика та колористика циклу

Варто присвятити кілька слів тому, як Конопницька використовує колір. Важко було б знайти у «Боттічеллі», як і в інших роботах циклу «Мадонна», фрагмент, який міг би свідчити про типові для художника спроби відтворити малюнок, пляму кольору, моделювання суцільного за допомогою світлотіні.

Конопницька створює кольорову гаму поетичних картин, вказуючи на кольори та особливості предметів: білизну лілії, порівнювану з перламутрово-золотистою сльозою, чорноту землі, коричневість терну, червоність світанку, золото блискавки, спалах меча. Своїми контрастними кольорами та металевим блиском образ, створений поетесою, є ближчим до найдавніших зображень Богородиці з Немовлям, ніж до піднесених полотен майстрів рубежу XV і XVI століть.

Поетеса розширює сферу свого захоплення парнасцями та символізмом [30, с. 215], охоплюючи ще одну важливу течію в мистецтві другої половини XIX століття. Замість лінеарності вона використовує мерехтіння світла, різноманітну насиченість кольорів та стриману світлотінь. Прикладом її чутливості до кольору, тональності та гри світлотіні, ароматів і музики світу є фрагменти поеми «Луїні», в якій авторка створює візуально-слухову синестезію. Поетичний образ Конопницької зображує фрески на стінах Гран-Монастеро — барвисті квіти лілій та троянд, які «розквітають» навесні, у сяйві золотого сонячного проміння. Опис, що наводить на роздуми, робить намальовані квіти живими. Навіть птах, що наближається, піддається цьому сяйву, приваблений кольором квітів. Помах пташиних крил нагадує про тишу, що панує в монастирі, а подих вітру поширює інтенсивний аромат «марійних» квіткових атрибутів.

Лірична ситуація вірша «Віваріні» також відтворена в мерехтливому світлотіні. Під вікнами храму тремтять гілки акації, відчувається аромат її квітів. Куполи храму виблискують у сонячних променях, наче «золотий дощ». Сцену супроводжує шум хвиль. Краплі морської води розсіюють сонячне світло, розмиваючи контури зображення. Світло, що проникає крізь вітражі, виводить з темряви багате оздоблення ризниці і дозволяє виявити сліди роботи старих

майстрів у темних заглибинах храму. Захоплений мистецтвом минулого, живописом Треченто і Кватроченто, що надихав прерафаелітів, поет переосмислює його в ліричній, синестезійній манері.

Імпресіоністичне сприйняття дійсності виявляється не лише в поезії. «Віваріні» та сонет «В гостях у Мурано», що походить з тієї ж збірки, є творами, які виявляють спорідненість із фрагментом «Вражень від подорожі» (1884). Інтертекстуальний зв'язок поєднує образи, натхненні естетичним досвідом [29, с. 307].

3.4. Пасійні мотиви та «ополонізація» євангельських образів у збірці

Так само новозавітні мотиви влітаються в контекст, що нагадує ранньоромантичну категорію «національної ідилії». У збірці «Italia» вражає контраст жаху Страшного суду з фрески Мікеланджело (у циклі «W Sykstynie») з ідилічно-аркадійськими реаліями польського села — придорожнім хрестом, полином, будяками, радісною тишею та спокоєм простої, щирої віри (у вірші «Miserere»). Цей контраст підсилює ефект співіснування різних світоглядних рівнів.

Створений тут пейзаж позначений відбитком мертвотності (зимова нічна сцена) і страждання (глід, полин, будяки, терни, спис), хоча водночас освітлений надією — обіцянкою милосердя і справедливої відплати, призначеної саме для простих людей. Саме ця подвійність створює напруження, характерне для поетики Конопницької.

Цілеспрямоване поєднання подій Страсного тижня з образами мартирології польського народу особливо виразне у вірші «W Wielki Piątek». Особливо вражає Таємна вечеря — наче зібрання польських змовників (майбутніх мучеників), яке охороняється від ока шпигуна, а також образ засланця, що несе

хрест Христовий у тумані засніжених бездоріж — польського Симона Киринейського. Він несе «великий хрест», який смертельно його пригнічує — тепер призначений для модерного обраного народу. У такий спосіб біблійна символіка набуває актуального політичного звучання.

Біблія тут використана для міфологізації національного простору і рідних подій. У мартирологічних творах зображений світ підлягає сакралізації та піднесенню. Освячені традицією месіанські мотиви під пером Конопницької зазнають трансформацій і контамінацій, не втрачаючи при цьому рис, що дозволяють їх негайно впізнати в ідейно-художньому плані. Це свідчить про свідоме оперування традицією.

В образах Конопницької Мадонна уособлює слабкість людського тіла і силу духу, символ страждання і віри в його сенс. В образах Милосердної, Співчутливої, Заступниці та Утішительки поетеса знайшла модель людини, чутливої до несправедливості та болю. Гуманізм, який постійно присутній у творчості авторки «Милосердя Комуни», знайшов своє підтвердження і в книзі, що відображає силу естетичної емоції. Серія під назвою «Мадонна» є алегоричною притчею про цінності, важливість духовності, жертвності та відданості.

РОЗДІЛ 4. ПРОРОЧИЙ ВИМІР БІБЛІЙНОЇ МОТИВІКИ У ТВОРЧОСТІ КОНОПНИЦЬКОЇ

4.1. Образ поета-пророка та його біблійне обґрунтування

Роздуми про поета і поезію є одними з найважливіших і часто повторюваних у творах Конопницької. За її концепцією, поет — це посланець, що має бути для своїх сучасників ревелятором істин, які творять реальність, очищують і змінюють світ. Реалізуючи цю концепцію, Конопницька звертається до біблійної тематики, називаючи поета сіячем, який сіє слово-зерно, а образ сіяча і зерно у її творах зберігають виразну біблійну конотацію і викликають пасійно-пасхальну символіку.

Найяскравіше ці переконання виражені у вірші, опублікованому 1897 року, — спочатку під назвою «*Dekadentom*», а в наступних виданнях — «*Braciom pieśniarzom*». Цей вірш є патетичним, закличним проголошенням, яке категорично відкидає егоїстичні й артистичні позиції і натомість проголошує єдино гідну — пророчу — модель поетичного лідерства серед спільноти. Поет постає наслідувачем старозавітного ідеалу «мужа постійного»:

«Bo my zakonu związani przysięgą, Izajaszowe nosim w biodrach sznury!» [...] «Bo jest pieśń nasza o świty modlitwa I skowronkowe legie za nią lecą, Bo o słoneczność dla ziemi jest bitwa?»»

Романтичний зразок відносин поетеси з народом, що витягує біблійний архетип, не міг втратити чинності для Конопницької — він був універсальним і позачасовим. У ньому вона експонувала категорії національної служби і репрезентативності. Поет втілює свідомість народу: *«Z narodu powstał, stał się wyrazem narodu»*. Він говорить за мовою народу, у якого замовкли уста (народ в неволі), але також є «голосом Духа», вселеним з Божого дару. Відчуваючи майбутнє і маючи його бачення, він може стати лідером спільноти; будучи виразом її ідентичності, він є її пізнанням, розумом, голосом і словом — тобто вчинком. Так Конопницька зберігає романтичну, біблійно взяту функцію поета.

Основною рамкою, що формує систему відсилань у використовуваному нею образному комплексі сіяча і зерно — символу відродження життя, — є мотиви, запозичені з античних культур (міф і елевсінські містерії) та комплекс вибраних біблійних об'явлень. У патріотично-програмній поезії Конопницької найважливішу функцію виконують — у дусі Святого Письма — мотиви, що вказують на милосердя і справедливість Божу: віра в обітницю сіяти зі сльозами, а жати в радості (Пс. 126:5), переконання, що зерно мусить померти, щоб повернутися до життя (1 Кор. 15:36).

Бог у Біблії порівнюється із сіячем в есхатологічному контексті. У цьому сенсі засіяним Ним зерном є як Син Божий — Христос, так і обраний народ. Обидва ці «види зерна», пройшовши випробування смертю, мають воскреснути. Польський месіанізм переніс поняття цієї необхідності на історію власного народу як складник авто- та екзотерапії, що дозволяла відреагувати поразку повстань.

4.2. Розгляд диптиха *Z ksiąg prorockich*: «In exitu Israel» та «Молитва Ездри»

Ілюстрацію поглядів Конопницької на роль поета-пророка становить диптих *Z ksiąg prorockich*. Перша частина — поетична парафраза псалму 136/137 *Nad rzekami Babilonu* під назвою *In exitu Israel*. Друга — поетична молитва, що поєднує польську мову часу Кохановського і Вуйка, хоч натхненна біблійною фразою, приписаною Ездрі. Вся структура твору, поетична образність, стилістичні прийоми звернення до Бога походять із Біблії.

Ездра — релігійний реформатор, каплан, який зміцнив ідентичність євреїв під перським пануванням. Конопницька робить його суб'єктом мови свого твору, акцентуючи роль пророка-каплана. Два твори — два голоси «з дому неволі» обраного народу. Скарга на долю є особливо болючою, бо її зазнав саме обраний народ:

«Przecież rozproszył, Panie, jedynaczka swego I drapieżnym go wielu dałeś na zginięcie?»

Обидва твори розкривають універсальні переживання неволі спільноти і роль особистості як посередника перед Богом. Псалом 136/137 — символ вірності Богові у неволі, образ Ізраїля над ріками вигнання — стає метафорою втрати свободи. У тексті звучить «сила слова» у спільноті, паралізованій нещастям і болем — біблійна ситуація постає параболою актуальних подій Польщі.

Версія Конопницької є оригінальною: псалом поділено на голоси у формі діалогу з музикою. Жалоби Хору і Голосу утворюють антифонію і ведуть до мовчання. Вступає пророк (Nabi) — голос, що його додає Конопницька, підкреслюючи роль «мужа слова» в народі без волі. Такий твір було опубліковано 1883 року у доволі депресивний для Польщі час як відповідь на поразку і пасивний патріотизм позитивістів.

Промова пророка розділяється на дві частини: перша — присяга вірності Батьківщині (Єрусалиму), друга — прокляття Вавилону, гнобителю. Зміст переважно вірний біблійному оригіналу, лише загострений тон «полонізації» через зрозумілий образ «город батьків».

Пізніше з'являється *Молитва Ездри*, структурно і тематично пов'язана з *In exitu Israel* у диптих, що підкреслює іншу роль пророка — посередника, який молиться за народ. Обидва твори мають мотив мовчання — не як параліч безсилового, а як драматичний жест, коли й слово піддається поневоленню і не може адекватно висловити реальність.

4.3. Біблійні образи у циклах *Vivos voco – mortuos plango* та *Z mojej Biblii*

Монолог Мойсея (1880) є висловленням конфлікту поетеси з Богом щодо устрою світу. Мойсей у Конопницької — індивідуаліст, свідомий своєї харизми, що бунтує проти вироку Ягве, тоді як у монолозі Уейського Мойсей — покірний жертвенник. Бог у Конопницької далекий і випробовує людину, натомість у Уейського — близький і дотримується обітниць.

Монолог побудований із багатьох риторичних прийомів, має широкий емоційний діапазон — від тривоги і жалю до бунту, молитви і надії. Психологічна динаміка і поетична форма вказують на вплив «Великої імпровізації». Образ Мойсея уособлює драму тих, хто окреслює шлях змін, але не бачить їх результатів і зазнає поразки:

«Ja pierwszy pochód otwieram złowrogi, A po mnie — padną miliony Wśród dziejów cierniowej drogi, U bram obiecanej ziemi, Nim dzień tryumfu nastanie!»

Вірш «**Widzenie**» циклу *Vivos voco – mortuos plango* — перетворення біблійного мотиву з Книги Єзекіїля про оживлення сухих кісток — це ідея визволення Ізраїля. Конопницька відступає від біблійного позитиву: Бог

мовчить на питання про воскресіння народу, отже повернення до життя — це лише повернення до неволі. Закінчення вірша контрастне, наповнене жалем і втомою:

«Jeśli nie wszędzie jutrenka nam złota, Leżcie, o kości suche, wśród pól, Bo litościwsza jest śmierć od życia!»

Образ ангела є найпоширенішим біблійним персонажем у поезії Конопницької, що зустрічається у різних ролях і контекстах. Конкретні форми образу ангела походять від творчості Словацького, Ленартовича, Малчевського. Вірш «Dziś w posu...» містить ангельський образ у первісній біблійній функції — звістника Доброї Новини, з відсиланнями до Благовіщення у Євангелії від Луки. Запитання Землі до ангела стилізовані під слова Марії:

«A jako się stanie przepowiadane ono zmartwychwstanie?»

Ангельське пророче провіщення воскресіння Матері-Полонії злите з біблійними, романтичними і народними мотивами, утворюючи месіансько-патріотичну атмосферу, зрозумілу як для високої, так і для низової аудиторії.

Морально-пророча тематика циклу **Z mojej Biblii** побудована Конопницькою на поєднанні біблійних та народно-аграрних елементів. Поетичний текст насичений мотивами весни, сіяча, посіву, зерна, саду, земного праху, боротьби, польоту, слова, «що перетворюється на тіло». Контрастом до цієї символіки є ванітативний мотив вірша «Gdybym...», взятий із Когелета.

Бог, який промовляє у циклі, є втіленням іншого виміру часу і терплячого, невблаганного суду, що бачить усе. Він нагадує старозавітного Ягве, чиї дороги і думки не є людськими. Через це в ранніх творах циклу Конопницька уникає вказувати Його ім'я, використовуючи перифрази: «Котрий має ключ від ясної

зорі», «Котрий вміщає», «Котрий відкриває» — подібно до біблійного «(Я є) той, хто є».

Вірші циклу *Z mojej Biblii* створюють атмосферу близькості часів виконання, кінцевих днів. Вони викликають образи перед бурею, коли очікується грім, що «зітре осіннє дерево народів». Цикл має схожість із Апокаліпсисом Яна: у ньому присутні апокаліптичні мотиви — видіння гніву Агнця і суду, видіння нового світу з численними натовпами, «тихими, як тан жита», одягненими в лляне вбрання, що нагадують апокаліптичні легіони спасених у білих шатах, очищених кров'ю Агнця.

Заключний чотиривірш циклу є, безсумнівно, найпрекраснішим релігійним віршем Конопницької — він відображає відносини між Богом і поеткою і є певним програмним гаслом:

«Na twej mi szacie daj kroplą być rosy! Nie, żebym w sobie odbita niebiosy, Lecz, abym drżąca, przed stopy Twojami Łza ublagalna była dla tej ziemi...»

Підсумовуючи аналіз присутності Біблії у поезії Конопницької, можна виокремити чотири площини цього впливу, що охоплюють усю глибину і різноманітність її художніх рішень.

Перший рівень — рефлексійна інтерпретація, що дає опосередкований через Біблію світогляд. На цьому рівні Біблія слугує не лише джерелом образів, а й системою координат, у якій поетеса осмислює реальність. Цей рівень найглибший і найменш помітний для поверхневого читача.

Другий рівень — узяття жанрових форм цілком або частково: жанру апокаліпсису, псалму, молитви, пророцтва. Конопницька переймає ці форми і наповнює їх актуальним змістом, роблячи біблійні жанри засобом говоріння

про польську дійсність. Особливо виразно це проявляється у диптиху *Z ksiąg prorockich* та в циклах *Vivos voco* і *Z mojej Biblii*.

Третій рівень — образотворчі і творчі елементи: персонажі, ситуації і біблійні події, що слугують тропами для вираження актуальної реальності. Мойсей, ангел, пророк, Мадонна, Христос — усі ці постаті у Конопницької набувають нових вимірів, стаючи символами польської долі.

Четвертий рівень — стилістичні особливості і мовні елементи, запозичені з мови Біблії, яким Конопницька надавала передусім ідентифікаційну та конотаційну, а не суто естетичну функцію. Йдеться про біблійний синтаксис, ритміку, паралелізм, повтори, інвокації — весь той арсенал засобів, що робив її поезію впізнаваною і авторитетною в очах різних читацьких аудиторій.

Конопницька не наслідувала своїх попередників в епігонському дусі — навпаки, вона прагнула до власних інтерпретацій і поетичних варіацій біблійної мотивіки, часто достатньо оригінальних. Найяскравіше це проявляється у її переосмисленні біблійної мотивіки, що демонструє пошук поетичного коду, витягнутого з романтичної традиції, але спрямованого на потреби постромантичної дійсності. Це визначає особливе місце біблійної мотивіки в її поезії, надаючи їй пророчого характеру.

Водночас слід зазначити: спосіб, у який Конопницька працювала з біблійною мотивікою, призвів до певної її шаблонізації. Це не лише її особиста риса — так само діяли й попередники та сучасники. Вона використовувала біблійні мотиви, накладала на них певну функціональність і підпорядковувала ідеологічним потребам — національним і суспільним. Ідеологічне інструменталізування призводило до спрощення і спотворення символіки. Конопницька не зверталася до біблійної мотивіки через її універсальні

значення чи антропологічно-етичну проблематику: екзистенційно-моральний драматизм людської особистості в її поезії відсутній. Зло постає як національне (політичне) та суспільне, але немає онтологічного, внутрішнього зла, властивого природі людини. У такому звуженому полі поетичного мислення не було місця для глибокої реінтерпретації біблійної мотивіки — цю реінтерпретацію здійснить наступне покоління поетів.

ВИСНОВКИ

Дослідження творчості Марії Конопницької в контексті біблійних мотивів дозволило виявити глибокий синтез її релігійних, філософських і літературних переконань. Поетеса майстерно адаптувала біблійну образність, алюзії та стилізацію, поєднуючи їх із романтичною традицією, яка значною мірою формувала її світогляд. Її звернення до текстів Старого та Нового Заповітів, використання псалмів, апокаліптичних мотивів та створення біблійних персонажів у власних творах демонструє глибоке розуміння як теологічного змісту, так і літературного потенціалу Святого Письма.

Перегляд передумов появи біблійних мотивів (Розділ 1) показав, що їх присутність зумовлена трьома взаємопов'язаними чинниками: релігійною атмосферою родинного дому, прийнятою концепцією пророчої поезії та цілеспрямованою адресністю творчості. Батьківське виховання на текстах Біблії, Псалтиря і релігійних книг заклало в дитині той тон і стиль, який через роки повернувся у її поетичну мову. Позиція Конопницької між традиційним католицизмом і модернізмом, її глибоко особистісне переживання віри, що виходить за межі конфесійних систем, зумовила оригінальний характер її релігійної лірики.

Дослідження біблійної стилізації та романтичних впливів (Розділ 2) виявило, що романтична традиція у творчості Конопницької виконує не лише функцію культурного тла, а стає одним із ключових чинників формування її художнього мислення. Переосмислюючи романтичні моделі Міцкевича, Словацького і

Красінського, письменниця адаптує їх до власних естетичних і світоглядних потреб. Народні і релігійні мотиви утворюють у її поезії не просту співприсутність, а глибоку взаємодію, в результаті якої відбувається «націоналізація» біблійного сюжету: євангельська історія починає функціонувати як модель історичної долі польського народу.

Аналіз збірки «Італія» (Розділ 3) засвідчив, що цикл «Мадонна» є алегоричною притчею про цінності духовності, жертвовності та відданості. Конопницька здійснює оригінальну поетичну рецепцію візантійської та ренесансної іконографії, інтерпретуючи образ Богородиці передусім як образ страждаючої матері — синонім кожної жінки. Імпресіоністична поетика, синестезійні образи і символіка кольору в збірці відображають вплив нових естетичних течій, що їх поетеса органічно поєднала з релігійною тематикою. Пасійні мотиви «ополонізуються» — євангельські події перенесені в польський сільський пейзаж і набувають національно-месіанського тлумачення.

Дослідження пророчого виміру біблійної мотивіки (Розділ 4) дозволило виявити чотири рівні впливу Біблії на поезію Конопницької: рефлексійно-світоглядний, жанровий, образотворчий і стилістичний. Диптих *Z ksiąg prorockich*, цикли *Vivos voco – mortuos plango* та *Z mojej Biblii* засвідчують, що пророчість Конопницька вважала сенсом існування поезії у тодішніх політичних і соціальних умовах. Образ поета-пророка, що сіє слово-зерно, є центральним для розуміння її художньої концепції.

Особливістю творчого підходу Конопницької стало осмислення біблійних текстів не лише в догматичному чи релігійному сенсі, а й через призму естетичних, етичних і символічних значень. Вона поєднувала традицію та новаторство, створюючи унікальну поетичну мову, що ґрунтувалася на багатшаровості смислів та універсальності образів. Завдяки цьому її поезія

набувала здатності говорити про складні соціальні та моральні питання, зберігаючи водночас глибоку духовність і зв'язок із традицією.

Конопницька не наслідувала своїх попередників в епігонській манері — навпаки, прагнула до власних інтерпретацій і поетичних варіацій біблійної мотивіки. Вона не зверталася до Біблії через її універсальні антропологічно-етичні значення, а радше підпорядковувала біблійні мотиви ідеологічним потребам — національним і суспільним. Це одночасно є силою і обмеженням її релігійної лірики. Реінтерпретацію біблійної мотивіки в її глибшому екзистенційному вимірі здійснить наступне покоління польських поетів — але саме Конопницька підготувала для цього ґрунт.

Таким чином, Марія Конопницька постає не лише як яскрава представниця свого часу, але й як новаторка, яка глибоко переосмислювала спадщину християнської культури та літератури. Її поезія, насичена біблійною символікою та алюзіями, є свідченням того, як духовний пошук і літературна майстерність можуть поєднуватися для створення естетично й ідейно насиченого мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Białostocki J., *Sztuka cenniejsza niż złoto*, Warszawa 2008, s. 325.
2. Bobrowska, *Eleuzyńsko-chrześcijańska symbolika siewcy i ziarna w kryptopatriotycznych wierszach Konopnickiej*, „Pamiętnik Literacki” 1995, z. 55.
3. Chłędowski K., *Алпы*, 1875.
4. Chłędowski K., *Szkice z Włoch*, 1873.
5. Ewangelija święta przez Łukasza świętego napisana, w: *Biblia brzeska 1563*, ed. P. Krolikowski, Clifton–Kraków 2003, s. 912.
6. Filipkowska H., Fita S. (red.), *Inspiracje i motywy biblijne w literaturze pozytywizmu i Młodej Polski*, Lublin 1999.
7. Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, objaśnienie do ryciny 70.
8. Girardi M., *Giotto*, przeł. M. Borkowska, Warszawa 2001, s. 100–101.
9. Gomulicki W., *Obrazki weneckie*, 1896.
10. Jasińska M., Jastrzębski Z., Kłak T. i in. (oprac.), *Matka Boska w poezji polskiej*, Lublin 1959.
11. Jodełka T. (układ), *Polska poezja Maryjna. Antologia*, Niepokalanów 1949.
12. Kluzowicz K., *Maria. Ikonografia*, w: *Religia. Encyklopedia PWN*, red. nauk. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2002, t. 6, s. 425.
13. Konopnicka M., *Italia*, Warszawa 1901; współczesne wydanie: Kraków 2009.
14. Kowalczyk S., *Bóg w myśli chrześcijańskiej*, wyd. II, Wrocław 1982, s. 16.

- 15.Kraszewski J.I., *Kartki z podróży 1858–1864*, 1866; 1874.
- 16.Krolikowski P., Clifton–Kraków, Warszawa 2006, s. 116–119.
- 17.Lurker M., *Словник біблійних образів і символів*, пер. К. Романюк, Познань 1989, с. 61, 107, 116.
- 18.Malik J.A. (red.), *Poszukiwanie świadectw. Szkice o problematyce religijnej w literaturze II połowy XIX i początku XX wieku*, Lublin 2008.
- 19.Manser G.M., *Teoria modernizmu i współczesny filozoficzny fenomenalizm*, Warszawa 1914, s. 65–66.
- 20.Markiewicz H., *Pozytywizm*, Warszawa 2004, s. 360, 463.
- 21.Mazurkiewicz R. (oprac.), *Przedziwna Matka Stworzyciela swego. Antologia dawnej polskiej poezji maryjnej*, Warszawa 2008.
- 22.Nowakowski A., *W stronę modernizmu. O estetycznych poglądach Marii Konopnickiej*, „Ruch Literacki” R. XXXII, 1991, z. 4 (187), s. 338–340.
- 23.Olkusz W., *Szczęśliwy mariaż literatury i malarstwa*, s. 46, 48, 63, 67–69.
- 24.Olkusz W., «Filologia Polska» 1986, nr 25, s. 36.
- 25.Płaszczewska O., *Przestrzenie komparatystyki – italianizm*, Kraków 2010, s. 468.
- 26.Popova O., Smirnova E., Cortesi P., *Ikony*, s. 17, 92–95.
- 27.Prace Literackie 55, 2015.
- 28.Sawicki S. (red.), *Problematyka religijna w literaturze pozytywizmu i Młodej Polski. Świadectwa poszukiwań*, Lublin 1993.
- 29.Świętochowski A., *Szkice włoskie*, 1882.

30. Tretiak J., *Najświętsza Panna w poezji polskiej*, Kraków 1904.
31. Umiński J., *Historia Kościoła*, t. II, wyd. IV, Opole 1960, s. 47–485.
32. Żywczyński M., *Studia nad modernizmem katolickim*, „Życie i Myśl” 1971, nr 11, s. 18–55; nr 12, s. 13–49.
33. „List Marii Konopnickiej do Antoniego Wodzińskiego”, „Kurier Warszawski” 1911, nr 1.
34. Абліцов В. «Галактика „Україна”. Українська діаспора: видатні постаті» — К.: КИТ, 2007. — 436 с.
35. Конопницька (Конорніска) Марія // *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / Наукове товариство імені Шевченка; гол. ред. проф., д-р Володимир Кубійович. — Париж — Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–1995. С. 1107.
36. Кривенко М. Конопницька (Конопніцька) Марія // *Енциклопедія Львова* / За редакцією А. Козицького. — Львів: Літопис, 2010. — Т. 3. — С. 381, 382.
- Франко І. «Марія Конопницька» // *Зібрання творів у 50 т.* — Т. 29. — Київ: Наукова думка, 1981. — С. 7–14.
 - Пачовський В. «Марія Конопницька як поетеса» // *Літературно-науковий вістник*. — Т. LI. — Львів, 1910. — С. 452–460.
 - Рудницький М. «Конопницька і українська поезія» // *Від Мирного до Хвилювого*. — Львів, 1936. — С. 112–127.

- Радишевський Р.П. «Польсько-українські літературні взаємини: Конопницька і Франко» // *Іван Франко і польська література*. — Київ: Наукова думка, 1984. — С. 87–104.
- Вєрвєс Г.Д. «Марія Конопницька і Україна» // *Польська література і Україна*. — Київ: Дніпро, 1976. — С. 63–89.